

גנת דפּלפּלי

מתורתו של מורינו רה"י הגרמ"ז ברנדויז שליט"א

פלפולין חריפין ושעשועי דאורייתא

בגנ"א פרשיות התורה, ישנים גם חדשים

פרשת ויגש תשפ"ה

- יוסף קיים התורה במצרים, ובדיני ישראל הבכור תלוי בלידה, לפיכך אמר דמנשה הוא הבכור, משא"כ יעקב שלא קיים התורה אלא בארץ ישראל, אמר דהנולדים במצרים הבכור הוא לפי העיבור.
- בני יוסף זכו לרשת כפלים, כי יוסף נשא את בת דינה, והיו בניו יורשים גם מכח אמם, וקודם מתן תורה בנות יורשות.
- הרוצה שיהיו בניו כמותו יקח בת אחותו, ויוסף עשה כן, ולפיכך בניו נעשו שבטים כמותו. וטעם שדוקא שמעון היה בר פלוגתא דיוסף על זה.
- מפני מה חושים בן דן דייקא היה ממאן ליתן מקום לטענת עשו על מערת המכפלה.
- יוסף שמע שאמרו 'עבדך אבינו' ולא מיחה על כבוד אביו, לפיכך נענש שנקרא 'עצמות בחייו' מאי מידה כנגד מידה איכא בזה.

ונראה לפרש בזה דבר נאה, דהנה כתב המהרש"א² דפריה הוא לילד בנים זכרים, ורביה היא לידת הבנות.

והנה איתא בכמה מדרשות¹, דאסנת היא בתה של דינה, אשר נולדה לה מבעילת שכם, ומאסו בה בני יעקב, עמדו ונתנו עליה קמיע של קודש לבל יבלע לה, ונתנוה על אם הדרך, ראוה עוברי דרכים ונטלוה, והביאוה אל בית פוטיפר, אשר דרכו היתה ליקח אסופים אל ביתו, להיות לו לעבדים ולשפחות, ושמה נשתדכה עם יוסף, ומה שאמר הכתוב 'בת פוטיפרע', מכאן שהמגדל יתום בתוך ביתו כאילו יילדו.

הרי למדנו, דבני יוסף המה צאצאי יעקב אבינו משני צדדיהם, דהם בני בניו מצד אביהם, ובני בתו מצד אמם. ומעתה אתי שפיר, דזה אשר אמר יעקב, אל שדי בירך אותי 'והפרתך והרביתך', הפרתך אלו צאצאי בניו, והרביתך צאצאי בנותיו, היכן מתקיים דבר זה ליעקב, הוי אומר בבני יוסף, שהם גם 'הפרתך' מצד אביהם, וגם 'והרביתך' מצד אמם.

ויאמר יעקב אל יוסף אל שדי נראה

ויאמר אלי הנני מפרך והרביתך ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריו אחזת עולם:

ועתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים עד באי אליך מצרימה לי הם אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי (מח ג-ה)

הקשה רבינו האור החיים הקדוש³, מנא ליה ליעקב, דמה שבירך אותו 'הנני מפרך והרביתך', על אפרים ומנשה קאי, ומה שכתב רש"י, שהבין שהיא ברכה על העתיד להוולד, אשר בזמן הברכה טרם נולד, וע"כ הבין שהם בני בניו ולא בניו, אין בזה מספיק, כי מ"מ דילמא איירי בפרץ זורח, שהם יותר מעולים, והמה שרשרת המלוכה.

¹ פרקי דר' אליעזר פרק ל"ח, תרגום יהונתן מ"א מ"ה.

² בסמוך פסוק ו.

³ בבא בתרא טז ע"ב ד"ה תנחומין.

קראהו 'אפרים', אבל בפרק הזה אשר עשה יעקב את בני יוסף כאילו הם בניו, ועשאם כאילו הם בניו גם מצד לאה, א"כ יש כאן גם 'רביה', ואילו היה אפרים נקרא ע"ש הרביה, היה מכונה 'ארבים', ע"כ רמז הכתוב את שמו בתיבת 'ויאמר' שהמה כאותיות 'ארבים' [כי 'הו' נחלף עם 'הב' הרפויה כמבואר], כי מעתה שני שמות ראויים לאפרים, האחד 'אפרים' ע"ש הפריה, והשני 'ארבים' ע"ש הרביה.

**ויאמר יוסף אל אביו לא כן אבי כי זה
הבכור שים ימינך על ראשו וימאן
אביו ויאמר ידעתי בני ידעתי גם הוא
יהיה לעם וגם הוא יגדל ואולם אחיו
הקטן יגדל ממנו וגו' (מח, יח-יט)**

והוא צריך ביאור, במאי פליגי יעקב ויוסף, דיעקב סובר דאפרים ראוי ליקח עיקר הברכה ויוסף סבור דמנשה ראוי^ד.

ונראה לפרש דיעקב ויוסף פליגי בשמעתתא אליבא דהלכתא, דהנה איתא בספר סדר הדורות דמנשה ואפרים תאומים היו ומנשה ראשון ללידה.

ואיתא ברש"י פרשת תולדות^ט, צא ולמד משפופרת שפיה קצרה תן בה שתי אבנים זו תחת זו, הנכנסת ראשונה תצא אחרונה ונכנסת אחרונה תצא ראשונה. נמצא הנולד ראשון הוא האחרון ליצירה, והנולד שני הוא הראשון ליצירה. הרי דנהי דמנשה הוא הבכור שנולד ראשון אבל אפרים הוא הראשון ליצירה, דכיון דנולד אחרון הרי נוצר ראשון. ואיתא במסכת סנהדרין^י אמר רבי ישמעאל בן

שראה בו שיתגדל נתן לו ברכה. דאם אתה אומר דהיה יעקב רואה בעתידות מי יתגדל ואותו בריך, אם כן מה תועלת בברכה זו, קמח טחון אתה טחון. ועוד קשיא דדוחק הוא לומר דהיה רואה יעקב ברוח הקודש מה שלא ראה יוסף, דהא יוסף הוא "איש אשר רוח אלהים בו", ומפני מה יסתרו ממנו דברים הנחזים ברוח אביו.

^ט כה, כו.

^י דף נו:

ובזאת יובן לנו, מפני מה זכו בני יוסף לנחלה כפולה, כי בדין זכו בזה, דאיתא^י, דבדיני בני נח בנות יורשות כבנים, ע"כ כיון דבעת ההיא קודם מתן תורה הוה, הרי גם דינה היה לה דין יורשת ככל השבטים, ולפי שאין לה צאצאים אלא נכדיה בני אסנת, הרי המה יורשים מכוחה, ע"כ בדין יש להם לירש שני חלקים, גם בעבור יוסף וגם בעבור דינה. וזה אשר אמר יעקב אל שדי נגלה אלי לאמור 'והפרתיך והרבתיך והיה לקהל עמים', היינו שעתיד לעמוד לך זרע שיש בו גם פריה וגם רביה, ולכן יהיה יורש בכפלות, ונעשה לשני שבטים, היינו קהל עמים.

והוא ישר ונכון ונחמד.

ובזאת אמרתי לפרש דבר נחמד, דאיתא במדרש^י על הפסוק ריש פרשתנא 'ויאמר ליוסף הנה אביך חולה': מי אמר, זה אפרים, ופירש בדעת זקנים מבעלי התוס', שאותיות ויאמר כאותיות אפרים, אלא שהו' התחלף בפ' שהוא בן זוגו בא"ת ב"ש.

והדבר צריך תבלין, מפני מה כל אותיות אפרים נרמזו כהלכתן, ורק האות פ' נתחלפה בו, ומפני מה דווקא בפרק הזה.

ולפי מה שכתבנו יהיה בזה פירוש נחמד, דהנה אמרו חכמינו בגמ'^י, דאותיות שהם ממוצא אחד נדרשות בחילופיהן, כגון 'ויתפלל משה אל ה'', אל תיקרי אל ה' אלא על ה'.

וכתבו הראשונים^י, דהאות ו' דומה לאות ב' הרפויה, ולכן אנו מוצאים בכתובים שמתחלפות זו בזו, כגון ביחזקאל 'ותשליכי אותי אחרי גוך', ופירשו שם 'גוך' כמו 'גבך', וא"כ אותיות ויאמר המה כאותיות ביאמר.

והנה יוסף קרא שם בנו לעיל 'אפרים', וטעם הדבר 'כי הפרני אלקים בארץ נכריה', כי כלפי יוסף יש כאן בן זכר, ובן זכר הוא 'פריה', ע"כ

^ד רש"י יבמות סב.

^ה תנחומא ויחי פרשה ו.

^י ברכות לב ע"א, מגילה כד ע"ב.

^י עי' ראב"ד בהשגות פ"א מקריאת שמע ה"ט, רמ"א אבהע"ז סי' קכט סקל"ד.

^י ומה שנראה במושכל ראשון, דיעקב היה רואה ברוח הקודש דעתיד אפרים לגדול טפי ממנשה ולפיכך ברכו, הוא משולל הבנה דלכאורה סדר הדברים איפכא דמחמת הברכה יזכה ויתגדל, ולא שמחמת

ואם כנים אנו בזה, הרי נבוא עתה ונבאר פלוגתא דיעקב ויוסף בדבר אפרים ומנשה, דיוסף כיון שהיה מקיים גם במצרים כל התורה הרי סבירא ליה דדיניהם כישראל, ועל כן היה אומר דמנשה הוא הבכור והוא הראוי לגדולה דהוא נולד ראשון, ובישראל עובר לאו נפש הוא ותליא בלידה. אבל יעקב הרי לא הוה מקיים התורה בחוץ לארץ, ולפיכך פסק הלכתא כדיני בני נח דעובר הוי נפש, על כן הבכור הוא הראשון ליצירה ולא ללידה ולפיכך הגדיל את אפרים וביכר אותו על מנשה, דאפרים נוצר ראשון.

שמעון ולוי אחים כלי חמס מכרותיהם כי באפם הרגו איש וברצונם עקרו שור (מט, ה-ו)

פירש רש"י: איש זהו שכם ושור זהו יוסף המשול לשור, כמו שנאמר "בכור שורו הדר לו". והוא קצת תימה שיהיה יעקב מכנה את שכם הרשע בכינוי איש ובסמוך לו את יוסף הצדיק בכינוי שור שנראה קצת גנאי. ואף אמנם דיוסף משול לשור מאיזה בחינות, אבל לכנותו כן בסמוך לכינוי איש לשכם הרשע הוא אכתי דבר תימה.

ונראה לפרש בדרך צחות, דהנה כשבקשו השבטים לעקור את יוסף מכרוהו בעשרים כסף, ואיתא במסכת מנחות¹⁰ המנדב שור גדול לעולה מביא מנה שהשור שוויו מנה. אבל אם נידב שור צעיר שטרם מלאה לו שנה, דהיינו עגל הרי זה מביא חמישה סלעים. וכמבואר

ואפילו בדקדוקי סופרים הקפיד, כדאיתא בש"ס תענית דף יא. שלא שימש יוסף מטתו בשנת רעבון.

²⁷ סוף פרשת מקץ ובעץ יוסף שם.

²⁸ יעויין בענין זה במאמרי אדמו"ר הזקן אות תקס"ה, תורת חיים פרשת ויחי דף קה: ואילך ואכ"מ.

²⁹ דף קז: במתניתין.

נח נהרג על העוברים, דלגבי בן נח עובר הרי הוא כנפש לכל דבר. ואם כן נראים הדברים דבבן נח יהא הבכור הראשון ליצירה ולא הראשון ללידה כבדיני ישראל, דרגע הויתו בעולם הוא מיד ביצירתו כבר בתוך מעי אמו.

ואיתא ברמב"ן בפרשת תולדות²⁸ קושיא היאך נשא יעקב שתי אחיות והקים מצבה, הא קי"ל דקיים כל התורה כולה. ותירץ דדוקא בארץ ישראל קיימו האבות התורה דהתורה משפט לאלהי הארץ ויעקב נשא שתי אחיות בחוצה לארץ, ובאמת כשבא ארצה מתה עליו רחל. והקשה על תירוץ הזה דהא גבי יוסף איתא דשמר שבת במצרים הרי דגם בחוצה לארץ קיימו²⁹.

ויש ליישב דהנה נתבאר בספרי חסידות דיוסף היה בו בחינה של קדושת ארץ ישראל, כדאיתא במדרש תנחומא³⁰ דיוסף בגימטריא ציון, וכל מה שארע לציון ארע ליוסף. ומטעם זה היה יוסף ראש לישראל בירידת בני ישראל לגלות דכח דיוסף הוא מקדושת ציון, וכיון דהתורה לאלהי הארץ ובלי ציון אין תורה, הרי אין קיום לתורה בגולה אלא בזכות יוסף, ומשום הכי נקראו ישראל על שמו "נוהג כצאן יוסף", דכל עת דישראל בגולה קרויים יוסף דהוא נותן בהם כח מסוד קדושת ארץ ישראל³¹.

ועפ"ז אין זו קושיא מפני מה קיים יוסף כל התורה גם בחוצה לארץ מה שלא עשו שאר אבותינו, דשאני יוסף דגם כשהוא בחוצה לארץ הרי הוא במקום חיותו דהוא עצמו בבחינת ציון, אבל יעקב אבינו ושאר קדמונינו לא קיימו אלא בארץ ישראל בלבד.

²⁸ כו, ה.

²⁹ הנה ברמב"ן תירץ קושיתו מיוסף דשבת שאני דכיון דהיא מעידה אששת ימי בראשית, וקיים יוסף את השבת כדי להבדל מן העבודה זרה. ובחידושי לש"ס הקשיתי אתירוצי הרמב"ן הזה, דהא מצינו ביוסף שקיים עוד מצוות במצרים, כדאיתא בש"ס חולין דף צא. פרע להם בית השחיטה שהקפיד אשחיטה,

בידם לעקור את יוסף, ובישראל אין הקב"ה מחשב מחשבה רעה למעשה^ט ומפני מה יאמר להם עקרו שור, כאילו מעשה עשו.

ובדרך אפשר יש לפרש דהך "עקרו" הוא לשון סירוס כמו "שרה עקרה אין לה ולד", שעשו אותו עקר ומנעו ממנו ולדות, דהנה פירש רש"י בפסוק^כ "חיה רעה אכלתהו" נצנצה בו רוח הקודש על אשת פוטיפר, נמצא דהיה יעקב תולה סרחונה של אשת פוטיפר במעשה המכירה. ואיתא במסכת סוטה^{כא} יוסף היה ראוי שיצאו ממנו שנים עשר שבטים אלא שיצאו ממנו שכבת זרע באשת פוטיפר ולפיכך נמנעו ממנו עשרה, הרי דאשת פוטיפר גרמה ליוסף עקרות שמחמתה לא ילד עוד עשרה בנים ועל זה מלין יעקב על שמעון ולוי שגרמו לזה. וק"ל.

ארור אפם כי עז בחרבם הרגו איש וברצונם עקרו שור (מט, ו)

פירש רש"י: בקשו לעקור את יוסף המכונה שור. והנה זה מצינו בכמה דוכתי דעיקר השנאה ליוסף תולין אותה בשמעון^{כב} עד שמצינו דבברכות משה לישראל לא ברך את שבט שמעון והוא משום קפידא של יעקב אבינו^{כג}. והוא צריך ביאור מפני מה היה דוקא שמעון בר פלוגתא דיוסף מה שלא היה בשאר שבטים. ודוחק לומר דלבכורת ראובן היה דואג, דאיך אפשר שיהיה דואג על ראובן יותר מראובן עצמו.

ונראה לפרש דהנה כתב רש"י^{כד} דראובן הוא בכור יעקב לכל דבר לנחלה, לעבודה ולמנין. וליוסף לא נשתמרה הבכורה אלא לענין שילד

ברש"י במסכת בכורות^{טו} הסלע האמור בתלמוד הוא ארבעה כסף האמור בתורה. נמצא כי חמישה סלעים ששוה שור צעיר המה עשרים כסף.

ויעויין ברמב"ם הלכות מעשה הקרבנות^{טז} דשור שמלאו לו שלש שנים מיקרי זקן. נמצא דהעגל בן שנתו אשר אמרינן דשוויו עשרים כסף הוא שטרם בא לשליש מימי זקנתו.

והנה גבי אדם אמרינן במסכת אבות^{טז} בן ששים לזקנה, א"כ שלישי מימי זקנתו הוא עשרים. והכא הרי הוה יוסף בן שבע עשרה שנה, וכיון דהוא טרם מלאו לו עשרים הרי הוא משול לשור צעיר ולא לזקן, שטרם בא לשליש מימי זקנתו, וא"כ הרי בהיותו משול לשור יהיה שוויו עשרים כסף.

ולפיכך זהו אשר אמר יעקב דברצונם עקרו שור, שעקרו את יוסף כדרך שעוקרים שור שמכרוהו בעשרים כסף. ומעתה אתי שפיר דהמשילו לשור, דלא לגנותו של יוסף הוא ממשילו, אלא איפכא דאמר, שמעון ולוי ברצונם ובחרון אפם עקרו שור, היינו שעקרוהו כאילו היה שור, אבל לא שהוא משול לשור ממש, ובודאי לא יעלה על הדעת לכנות את שכם איש ואת יוסף שור, אלא לגנותם של שמעון ולוי הוא אומר שעקרוהו כאילו היה שור.

שמעון ולוי כלי חמס מכרותיהם בסדם אל תבא נפשי כי באפם הרגו איש וברצונם עקרו שור (מט, ו)

פירש רש"י: רצו לעקור את יוסף שנקרא שור שנאמר "בכור שורו הדר לו". וכאן שואל כל בן חמש למקרא דהא בסופו של דבר לא עלתה

^{טו} דף ז:

^{טז} פ"א הי"א.

^{טז} פ"ה מכ"א.

^{טז} עיין קידושין דף מ.

^כ לעיל לז, לג.

^{כא} דף לו:

^{כב} עיין רש"י מקץ מב, כד דשמעון הוא שהוליכו בבור. ובעוד מקומות.

^{כג} עיין רש"י דברים לג, ז.

^{כד} לעיל לה, כג.

שבמדרש עשו עניינו של יוסף ראשון ולוי שני לו, ומה בצע שינה רש"י הסדר, ופתח בלוי וסיים ביוסף. ואל תאמר דבר של מה בכך הוא, כי כבר ידעת מה שהבאנו כמה פעמים, כמה גדול דקדוק לשונות רש"י בעיני רבותינו.

ואמרתי לפרש בזה דבר ישר, דהנה כבוד כהן גדול וכבוד מלך, המה הלכות פסוקות אשר מצוותם מן התורה, ואין אנו יודעים מי גדול ממני, דמחד שנינו בגמרא¹², דמלך קודם לכהן גדול לפדותו מן השביה, אבל מאידך קיימא לן, דמלך קם לפני כהן גדול, ואין כהן גדול קם לכבודו של מלך. ותירצו, דלעולם כהן גדול נעלה מן המלך, כי הוא מצד מלכותא דשמיא ואיהו ממלכותא דארעא, אבל כל זה כשהמה זה כנגד זה בפני עצמן, אבל כלפי הציבור, יש ליתן מעלה יותר למלך, כי עניינו שררה, ואל יהי דבר מוריד מגדולתו בעיני העם, שהוא עיקר גדול במהות המלך, שאלמלי שררותו מהו.

ולפי זה יש לפרש, דבמדרש הביאו הדברים כפי שארע אצל יעקב בפועל, שכינס השבטים וציווה אותם 'יוסף אל יטען שהוא מלך ואתם חייבים בכבודו', הרי שהיה זה לעיני הציבור, ללמד שררותו של המלך עליהם, וזה קודם לכבוד הכהן, על כן פתח ביוסף, כי כלפי הציבור מלך קודם, אבל רש"י הרי אין עניינו לספר תולדות המעשים, אלא ללמד דברי תורה מלשון הוראה, שנדע מענייני כבוד מלך וכבוד כהן, שהמה מצוות שיש לקיימן, ובזה קדושת הכהן אלימתא טפי, שהיא נעלית מקדושת המלך, ע"כ פתח בלוי וסיים ביוסף.

וישאו אתו בניו ארצה כנען ויקברו אתו

במדרש הזה המפרשים ודחקו דיש שבטים שהיו להם תאמות ויש שלא ומ"מ נראה דאין מדרש זה קרוב אל הפשט.

¹² במדבר סימן ב.

¹³ הוריות יג.

שני שבטים. נמצא לפ"ז דלא נשתירה קנאת השבטים אלא בהדבר הזה בלבד ולא שאר עניני הבכורה. וביאור הא דנבחר יוסף להעמיד שבטים, נראה משום דאיתא בסוף מסכת סופרים דאסנת היא בתה של דינה אשר ילדה מבעילת שכם, נמצא דיוסף נשא בת אחותו ואמרינן הרוצה שיהיו בניו כמותו ישא בת אחותו¹³ [דרוב בנים דומים לאחי האם נמצא דבניו אשר ילד מבת אחותו יהיו דומין לבני אחותו שהם אחיה של אשתו. ובני אחותו דומין לו נמצאו בניו דומין לו] וכיון דיוסף היה אחי דינה הרי בני דינה דומין ליוסף ולשבטים, נמצא דבני אסנת בתה נמי דומין להם לפיכך זכה לעשותם שבטים דהעמיד ולדות שדומין לו ולשבטים ולפיכך נעשו שבטים.

והנה איתא ברש"י דאחר שנבעלה דינה לשכם נשאה שמעון. נמצא דבני שמעון נמי הוו דומין לשבטים דהוא נשא את דינה אחותו. ובנים דומים לאחי האם נמצאו בני שמעון דומין לשבטים. ולפיכך היה שמעון בר פלוגתא דיוסף דהוא העמיד ולדות כמו השבטים ומבקש היה שיהיו שבטים, ויוסף היה אומר דשלו היא המידה הזאת.

ויעשו בניו לו כן כאשר צום (נ, יב)

פירש רש"י: מהו אשר ציוום, לוי לא ישא שהוא עתיד לשאת את הארון, יוסף לא ישא שהוא מלך. וראיתי מדקדקין, דהנה מקור דברי רש"י הללו המה במדרש תנחומא¹⁴, וזה לשונם שם: והיאך ציוום וכו', יוסף אל יטעון שהוא מלך ואתם חייבים בכבודו, לוי אל יטעון שהוא עתיד לשאת את ארון הקודש. הרי לנו

¹⁴ עיין תוספות יבמות דף סב. ד"ה והנושא בת אחותו. ועיין חתם סופר בבא בתרא דף קי. ד"ה רוב בנים והבן. ולהעיר דלמאן דאמר דכל השבטים נשאו תאומתיהם (עיין מדרש רבה פרשה פד סימן כא) הרי כל האחים ילדו בנים כמותם. אך כבר נתקשו הרבה

במערת שדה המכפלה אשר קנה אברהם את השדה לאחות קבר מאת עפרן החתי על פני ממרא (נ, יג)

איתא בגמ' סוטה^כ: כשבאו בני יעקב לקברו במערת מכפלה, בא כנגדם עשו הרשע וטענה בפיו, כי ארבעה זוגות נכנסין במערה זו, אדם וחיה אברהם ושרה יצחק ורבקה, וכיון שלאה קבורה כאן, הרי שבית יעקב נטל חלקו, אטול אני חלקי ואקבר כאן לכשיבוא יומי, ועצמות יעקב אביכם טלו למקום אחר, אמרו לו, והלא מכרת חלקך לאבינו, כי לו משפט הבכורה, התחיל כופר בזה^כ, אמרו נלך למצרים להביא שטר המכירה, שלחו את נפתלי איילה שלוחה להביא השטר, כדכתיב 'נפתלי איילה שלוחה הנותן אמרי שפר', אל תקרי אמרי שפר אלא אמרי ספר [היינו ספר המכירה], ראה חושים בן דן כל אותו המעשה והיה תמהה, כי חרש היה ולא היה שומע מאי הוה, ולפי שראה שהמה שולחים את נפתלי מצרימה, אמר בלבו, עד שישוב זה לכאן, יהיה אבי אבא מוטל בבזיון, מיד נטל עץ והרג את עשיו.

ואמרתי ליתן במעשה הזה טעם ותבלין, דלא חסרון בדיעה בעלמא גרם לו לחושים לעשות כן, ולא בכדי נתמהמהו שאר בני יעקב, אלא איש כחכמתו עשה. וראשית חכמה נקדים, דהנה ע"פ דרך הרגיל אנו סבורים, שספר בראשית משה רבינו כתבו בעת נתינת התורה, ועד אותו היום היו דברי כל אותו הספר מצויים, בשיח פיהם של האבות והקדמונים בלבד. אבל חידוש גדול מצאתי במדרש רבה^ל, דכשציוה הקב"ה את משה להוציא את ישראל ממצרים, נטל בידו ספר בראשית וקרא בו

כיעו"ש, הרי לך שכבר היה ספר בראשית כתוב לפני דורות הקדמונים, כי חכמי הדורות ההם, אדם בדורו, ונח בדורו, ואברהם בדורו, ויצחק ויעקב בדורו, כולם נביאים היו, וכתבו המה את ספר בראשית, כי הוא מורשה להם, כשם ששאר כל התורה מורשה לדורות, [וכן פירש רש"י על הפסוק^{לא} 'ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם' - זה ספר בראשית, ומדברי המדרש הנ"ל למדנו, שלא משה כתבו, אלא היו כתוב מאבותינו ונביאי הדורות הקדמונים, אלא שהעתיקו משה]. א"כ יש לנו להבין, שבני יעקב כשלמדו ענין הבכורה אשר מכר עשיו לאביהם, כל אשר כתוב בענין זה לפנינו בספר בראשית, כן היה לנגד עיניהם.

והנה באמת צריכים להבין, מפני מה ביקשו בני יעקב להביא שטר הבכורה ממצרים, והא כתיב בפרשת וישלח^{לב} 'וירץ עשו לקראתו וגו' ויפול על צואריו וישקהו וגו', ויאמר יהי לך אשר לך', ופירש רש"י והוא ממדרש רבה^ל, דעד אותה שעה היו הברכות מפוקפקות אצל יעקב, וכעת הודה לו לעיני כל העם, ונחה דעת יעקב. וכבר מפורסם מה שכתב רבינו יהודה הלוי בספר הכוזרי^{לד}, שאין לך דבר שהוא אמת בלתי ניתן לערעור, יותר מן הנעשה לעיני עם רב, וא"כ אחר שכבר הודה עשיו על הברכות באותו פרק, מאי איצטריך להביא ספר הקנין, והרי הודאת בעל דין היא, אשר הודה בפה מלא לעיני כל העם, והיאך יכחישנה, היה להם לענותו, פוק חזי מאי עמא דיבר, אשר ראו בעיניהם שאמרת 'יהי לך אשר לך'.

אכן הביאור הנכון בזה, דכבר למדנו כלל בדיני הודאת בעל דין, שאם נתן אמתלא לדבריו, שמחמת אונס או טעות הודה, שומעין לו.

^ל שמות רבה פרשה ה אות כב, ועי"ש בפירוש מהרז"ו.
^{לא} שמות כד, ז.
^{לב} פרק לב, ד-ט.
^{לד} עח, יא.
^{לז} מאמר א ס"ק כה.

^כ דף י"ג ע"א.

^כ פירש החת"ם סופר, שהם אמרו לו אבינו קנה הבכורה, וממילא יש לו שני שלשים כאן ואתה שליש אחד, נמצא אין לך כאן מקום קבורה כלל, והוא הכחיש מכירת הבכורה, ולדעתו רק הסכים לוותר על בכורתו, שיהיו כשני פשוטין שזה נוטל חצי וזה חצי, ולפי שכבר נקברה לאה, החצי הנותר דידיה הוא.

נופל פקפוק בחייס שלך לאביך דעבד לית ליה חייס, לפיכך הרי התורה מכנה אותך עצמות ללמדך שמיוחס אתה ליעקב אביך שפיר דעצמות אביו מזריע, וזה פשוט.

וימת יוסף בן מאה ועשר שנים (ג, כו)

איתא עלה בפרקי רבי אליעזר^{לט} דנענש יוסף ששמע שאומרים עשר פעמים עבדך אבינו ולא מיחה, ונתקצרו ימיו ממאה עשרים שנה למאה ועשר שנים. וצריך ליתן טעם אמאי נקצבו ימיו למאה ועשרים שנה.

ונראה לפ"מ שפרש"י בפרשת תולדות גבי פסוק דאמר יצחק "לא ידעתי יום מותי"^מ, ופירש"י אמר רבי יהושע בן קרחה אם מגיע אדם חמש שנים לפני פרק אבותיו ידאג, שיצחק בן קב"ג היה באותה שעה ואמו בת קב"ז מתה, לפיכך היה אומר שמא ימי קצובים כאמי ולא כאבי והיה דואג.

וידוע מה שפירשו העולם אהא שנאמר לעיל דכיון ששמע יעקב שיוסף חי ותחי רוח יעקב אביהם, דהיינו טעמא כדאיתא במסכת נדרים^{מא} דמי שאין לו בנים חשוב כמת, ויוסף הוא עיקר זרעו של יעקב כדכתיב "אלה תולדות יעקב יוסף", דהוא עיקר תולדותיו דהא לא ביקש אלא את רחל, ולפיכך כל זמן שיוסף מוחזק כמת הרי אביו נמי פגעה בו בחינה של מוות ככל מי שאין לו בנים, דאבד לו עיקר בניו, וע"כ משעה שיודע יעקב שיוסף חי הרי "ותחי רוח יעקב" דיצא מכלל מת, נמצא דעשרים ושתים שנה היה יעקב כמת, וכיון ששמע שיוסף חי חיתה רוחו.

אמור מעתה, דממאה ארבעים ושבע שנים שחי יעקב יש לנו להוריד עשרים ושתים שהוה סבור שיוסף טרוף טורף ושקול כמת, הרי

^{לט} פרק כט.

^מ לעיל כז, ב.

^{מא} דף סד:

והתם במעשה הנזכר אמרו במדרש^{לה}: אל תקרי וישקהו אלא וישכהו, שהיה מבקש לנשוך צווארו ולהרגו בשיניו, אלא שנעשה קשה כשיש, ונתרוצצו שיניו של אותו רשע, מתוך כך נתקף אימה ופחד וישקהו, ויאמר יהי לך אשר לך. א"כ יש לו אמתלא, ואין אותה הודאה מועלת להוציא מלבו, מה שתובע חלקו במערה, ע"כ היו בני יעקב מבקשים להביא שטר הקנין.

ומעתה הכל אתי שפיר, דהמה היו לומדים בספר בראשית, ומפרשין אותו בפיהם אל תיקרי 'וישקהו' אלא וישכהו, אבל חושים שהיה חרש, לא היה יכול לישוב בבית המדרש לשמוע באזניו פירושי הכתובים בעל פה, ואין לו אלא המקראות הכתובים בלבד, ע"כ הבין 'וישקהו' כפשוטו, וא"כ לא היה עשו תחת אימה ופחד, ואין לו אמתלא, וממילא הודה על הברכות כדין, ואין לו פתחון פה, ונמצא דעתה שתובע החלק במערה, ליסטים בעלמא הוא, ולפיכך קם והרגו.

והעליתם את עצמותי מזה (ג, כה)

איתא בגמ' סוטה^{לו} מפני מה נקרא יוסף עצמות בחייו, מפני שלא מיחה בכבוד אביו, דקאמרי ליה עבדך אבינו ולא אמר להו ולא מידי. ויש ליתן טעם מה ענין זה אצל כנוי עצמות.

ונראה דהנה קיימא לן בכמה דוכתי^{לז} עבד אין לו חייס ואין בנו קרוי על שמו. ובמסכת נדה^{לח} שלשה שותפין בו באדם, הקב"ה אביו ואמו, אביו מזריע הלובן שממנו עצמות וגידין וצפרניים ומח שבראשו ולובן שבעין, אמו מזרעת אודם שממנו עור ובשר ושערות ושחור שבעין, והקב"ה נותן בו רוח ונשמה.

וע"כ זהו אשר בקש הכתוב לרמוז ליוסף דאתה שמעת אומרין אביך עבד ולא מחית, נמצא

^{לה} עי' פרקי דר' אליעזר פרק ל"ז.

^{לו} דף יג:

^{לז} יבמות דף סב. קידושין דף סט.

^{לח} דף לא.

לו יורש, דכן דרך כל הארץ קודם שימות המושל יכינו לו מחליף ויורש שימש תחתיו וילמד מלאכת השלטון.

ומשום הכי אמר פרעה ליעקב כמה שנות חייו, ואמר לו יעקב דשנות חיי עד עתה שלשים ומאה, ברם מעט ורעים היו שנות חיי, וע"כ אל תקרי להו שלשים ומאה אלא חלוץ מהם עשרים ושנים דלא מיקרו שנות חיים דאבד לי בן באותן שנים. וגם הוסיף יעקב ואמר לו שלא הגיעו ימי חיי לימי אבותי דיצחק חי מאה ושמונים שנה, וכיון דמזלו של יוסף כמזלי וכל אשר קורה לי קורה לו, דע לך ששנותי לא הגיעו לפרק אבותי ואף יוסף עתיד הוא שלא להגיע לפרק אבותיו.

נמצא דמתורצת קושית הרמב"ן דשפיר אמר לו כל אריכות הדברים, דשאלת פרעה היא בכדי לידע כמה עתיד לחיות יוסף, ואמר לו יעקב, חדא דשנות חיי מעט ורעים, היינו דאל תספור רק כמות השנים אלא גם איכותם דעשרים ושנים לא מיקרו שנים. וגם יש לך לידע כי מזלי הוא דאיני חי כשנות אבותי, וכיון דיוסף דומה לי הרי מסתמא גם הוא יקוצרו ימיו משנות אביו, ואין לך לבדוק לפי שנות אביו לידע שנותיו.

דשנות חייו מאה עשרים וחמש, ע"כ זמן מזומן למיתת בניו הוא מאה ועשרים שנה כמאמר רבי יהושע בן קרחה דחמש שנים קודם פרק אבותיו יתחיל אדם לחשוש.

ועפ"ז יש לתרץ מה שהקשה הרמב"ן אהא דאיתא לעיל בפרשת ויגש^{מב} דשאל פרעה את יעקב כמה ימי שני חייו, וא"ל יעקב "ימי שני מגוריי שלשים ומאת שנה מעט ורעים היו ימי שני חיי ולא השיגו את ימי שני חיי אבותי", והקשה הרמב"ן מה לו לאבינו הזקן שיתאונן כל דברים אלו באזני המלך.

ונראה ליישב לפמש"כ, ונקדים הא דאיתא במדרש רבה^{מג} ריש פרשת וישב, "אלה תולדות יעקב יוסף", דהיה זיו איקונין של יוסף דומה לשל יעקב ומזלם שוה, דכל מה שאירע לזה אירע לזה, זה נולד מהול אף זה נולד מהול, זה אמו עקרה אף זה אמו עקרה, זה בקש אחיו להרגו וזה בקשו אחיו להרגו, זה נתגדל ע"י חלום וזה נתגדל ע"י חלום וכו', דמזלו של יוסף כמזלו של יעקב.

ולפ"ז נ"ל לפרש, דהנה כיון דחמש שנים קודם מועד מות האב איכא חשש למות הבן, ע"כ היה מבקש פרעה לידע כמה שנות חיי יעקב כדי לידע אימתי יש לחשוש לחיי יוסף ולהכין

^{מב} לעיל מז, ח.

^{מג} פרשה פד סימן ח.

כתבי רה"י שליט"א ויצאים לאור ע"י תלמידיו:
בישיבה לצעירים חרות התורה, והישיבה הגדולה דרך עץ חיים

להערות והערות, לקבלת הגליון במייל, ולכל ענייני העלון: 54gana54@gmail.com
ניתן להשיג את ספרי רה"י שליט"א ברשת חנויות הספרים יפה נוף פלדהיים